

Ole Thyssen

Informationsoverskud

I øjeblikkets kulturelle skift er kodeordene *kompleksitet* og *kaos*. Alle videnskaber rystes af indre opgør, der samtidig finder sted i ejendommeligt takt. Det er som om hver videnskab genfinder et ydre mønster, når den fordyber sig i sin indre logik. Det newtonske verdensbillede, med dets forudsigelighed, lineære kausalitet og enkle harmoni, forsvinder og erstattes med selvreference, opløsning af det centrale perspektiv og accept af kaos. I en berusende cocktail af konformisme og revolution importerer driftige teoretikere tidsåndens sidste bud og oversætter den til fagets jargon.

I.

Ingen simpel forklaring kan fange disse skift. Ingen central instans har sat dem i scene. Det bliver synligt for det blotte øje, at selv de rene videnskaber påvirkes af det intellektuelle klima, de indgår i. Hvad øjet og teorien ser, afhænger også af hvad de forventer at se. Når Prigogine indsætter videnskaben i epokens kultur, er den indirekte påstand, at også de eksakte videnskaber bruger fortolkningskemaer, som ikke kan udledes af strukturen i deres genstand. De fysiske videnskaber er nok eksakte. Men deres fascination af objektet forhindrer ikke, at teorien har andre kilder end objektet selv.

Samtidig bruges de eksakte videnskaber som modeller af verden. Deres teorier transponeres og forenkles, så de kan bruges langt uden for de områder, hvor de er opstået. Fagenes mystikere drager slutninger om universets skæbne og menneskets plads, og et åndeløst publikum forføres. Sulten efter fysik skyldes, at de vestlige lande har gjort fysikken til teorien om *virkeligheden*. Det skaber en spaltning mellem videnskab som teoretisk redskab, og videnskab som ideologisk redskab. De eksakte videnskaber er dobbelt nyttige: de producerer nyttige teorier, og de producerer nyttige verdensbilleder. Ikke *mod*, men *gennem* deres eksakthed er de smidige nok til, at de kan bringes i samklang med hverdagens erfaringer. Er hverdagen præget af uforudsigelighed, hastig omstilling og sammenbrud for den store statslige planlægning, kommer det newtonske verdensbillede, med dets orden

og forudsigelighed, i strid med den oplevede verden. Den holistiske fysik bryder med Newtons analytiske perspektiv i en skizofren orientering mod kaos og syntese. Den legitimerer erfaring. Men den organiserer også erfaring i sit eget billede, så der skabes en selvforstærkende og selvrefererende proces. *Hvor* processen starter er ikke væsentligt.

Uden at slække på sin autonomi inddrager naturvidenskaben fænomener, som den før betragtede som marginale. De sten, som bygmesteren forkastede, trækkes frem af mørket og bliver hovedhjørnesten.

Det opleves af alle andre videnskaber som en udfordring. Og den monotone strøm af paradigmeskift viser, hvordan udfordringen tages op. Fodslaget overrasker. Det antyder, at de videnskabelige markeds kræfter rummer deres uformelle logik, når mange lokale bestræbelser samler sig i et mønster. Ironisk nok er det fælles budskab, at intet fælles budskab eksisterer. For de nøjsomme er det en slags oplysning. I den ideologiske vægtning mellem den centrale statsmodel og den decentrale markedsmodel tipper balancen over til fordel for den sidste.

Postmodernismen lader sig tvangfrit indpasse i dette mønster. Dens påstand er, at den orden og stabilitet, som ideologisk blev sikret af de »store fortællinger« (Lyotard), og politisk af velfærdsstaten, har forvandlet sig til onde illusioner. I stedet åbnes for den decentrale opfindsomhed, når mennesker befrier sig i lokale strategier. Velfærdsstatens tryghed åd sig selv op, både menneskeligt og økonomisk. Velfærden blev parret med en gennemtrængende bureaukratisk kontrol, som gjorde mennesker fremmede for ansvar, og staten svulmede op, indtil den ikke længere kunne styre samfundet, men *selv* blev et styringsproblem. Det åbner for en bevægelse *back to fundamentals*: til markedets frihed, risiko og ansvar.

Jeg vil opridse den sociale dynamik, som ligger bag dette teoretiske skift. Kodeordene er *væksttvang* og *informationsoverskud*. Det er her vi finder de økonomiske og sociale bærebølger for de postmoderne temaer. Med Habermas' formulering sker de »afgørende stemningsskift« inden for økonomien; de får så senere et »overprægnant« udtryk inden for filosofi, litteratur og kunst. Dette stemningsskift vil jeg identificere med overgangen fra det sociale perspektiv »velfærd« til »marked«. Det er de klassiske liberale værdier som påkaldes, når velfærdssamfundet i én samlet bevægelse underminerer sig selv og afslører sine forudsætninger i det private initiativ. Postmodernismen er derfor også et bud på spørgsmålet om, hvad der kommer efter velfærdssamfundet. Eller i en anden toneart, som Fredric Jameson

har anslået: hvordan vil den multinationale kapitalisme tage sig ud i de kommende år?

II.

Den tekniske udvikling har gjort de klassiske erhverv – landbrug og industri – til affolkningsbrancher. Når færre mennesker kan producere mere, kan en vesteuropæisk levestandard, ifølge André Gorz, sikres med få timers dagligt arbejde. Reaktionen på denne historiske mulighed har ikke været at kræve en dramatisk nedsættelse af arbejdstiden, men at udvide de områder, hvor der ydes professionelt arbejde. Lønarbejde er ikke blot et middel til at producere rigdom; det er også et middel til at distribuere den. Kampen om lønnet arbejde er derfor mere næret af kærlighed til levestandarden end til arbejdet. Som modstykke til makroøkonomiens væksttvang udvikles en arbejds- og konsumtvang på mikroniveau. Ligegyldig hvor rigt det borgerlige samfund bliver, sagde Hegel, bliver det aldrig rigt *nok*.

Informationsteknikken overskrider landbrugets og industriens sfære, samtidig med at den griber tilbage og forvandler landbruget og industrien i sit eget billede: mere effektive, mere videnstunge, mere differentierede i deres udvalg af produkter. Når færre mennesker arbejder med natur og viktorianske maskiner, *samtidig* med at ønsket om vækst og beskæftigelse er usvækket, må der findes nye markeder. Det nye Klondyke er markedet for *immaterielle produkter*: symboler, viden, sundhed, drømme, oplevelser, etc. Det immaterielle har en friktionsløshed, som gør det til et egnet medium for knopskydningen af endeløst nye former.

Inden for den diffuse informationsbranche opstår en myggesværme af jobs. Gamle brancher udvider repertoire og sender deres produkter på markedet i en overflod af marginale varianter. Nye brancher trænger ind på områder, hvor uformel erfaring tidligere var tilstrækkelig og hvor professionel bistand måske blev betragtet som upassende. Og alle systemer får frihedsgrader og bøjer sig demokratisk mod sig selv, så en stadig større del af deres ressourcer går til at administrere sig selv, og stadig mindre kommer omverdenen til gode. Det er en krævende opgave at se sig selv i lyset af ord som »medbestemmelse«, »ligestilling«, »arbejds miljø« eller »trivsel«.

Det fælles er salget af fantasier, stil og trøst. Metoden er at potensere behov og ophidse frustration. Set i lyset af et gøglebillede af total rigdom, effektivitet, retfærdighed, sundhed eller miljø-renhed er intet godt nok. Så kunsten består i at sælge brænde til et bål, man selv holder vedlige. Eller, om man vil: at skrue kravet til en løsning på

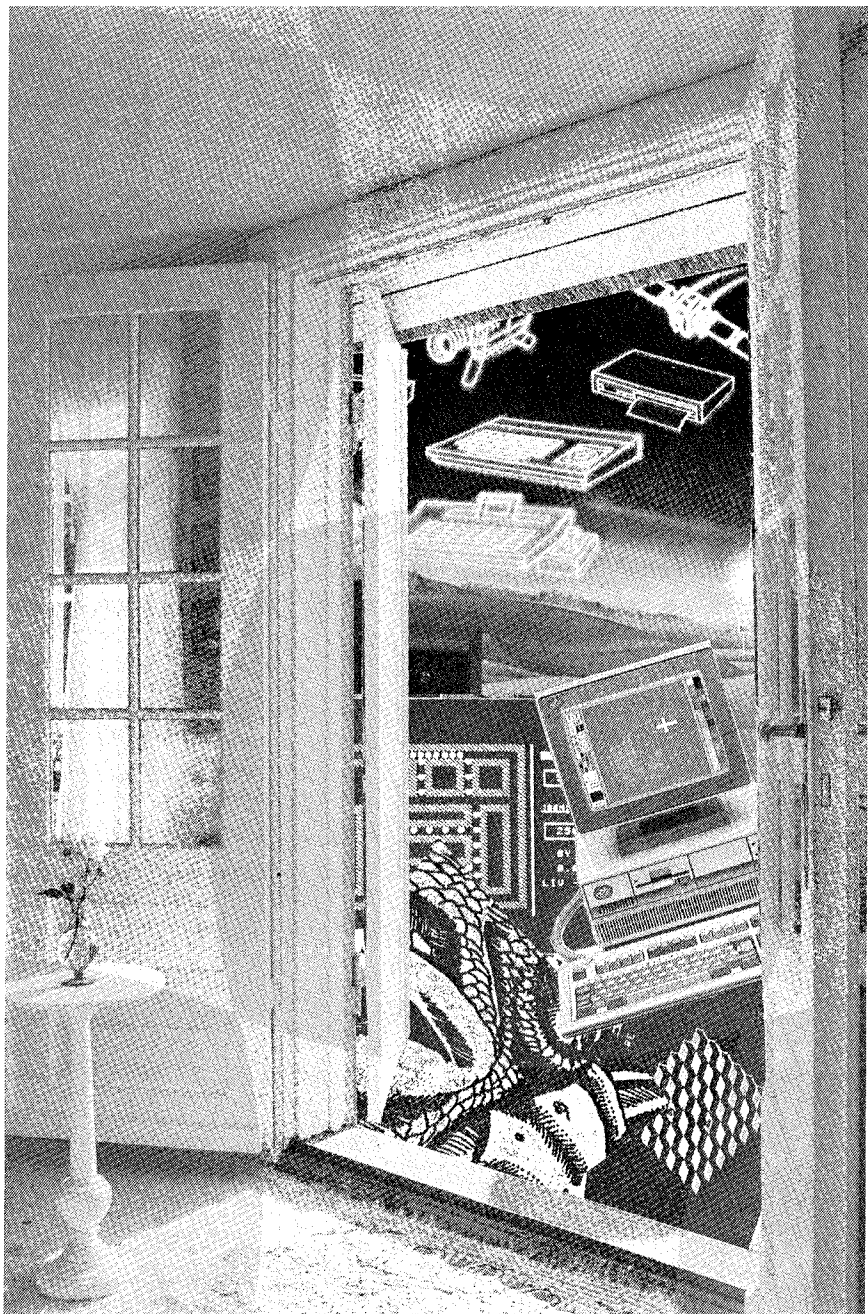
hverdagens problemer i vejret, så fortrolige ting fyldes med mystik og glider ud af hverdagens erfaring. Konsulenter må gøre deres klienter uvidende, læger må gøre deres patienter syge og skønhedseksperter må gøre deres kunder grimme; det er betingelsen for at de kan afsætte deres raffinerede produkter. Ideelt skal hver nyhed skabe sit marked ved at forvandle mennesker, som før var uvidende om det mulige eller havde resigneret over for det umulige, til krævende konsumenter, der insisterer på deres ret til at »udtømme det muliges rige« (Pindar).

Informationsbranchens folk arbejder i hård indbyrdes konkurrence, når de skal gøre sig gældende på hver deres marked. Devisen er *publish or perish*. Det gør konflikter ikke blot gratis, men lønsomme. Man bliver synlig og eftertragtet ved at producere noget nyt, dvs. træde i konflikt med andre. Der er høj og risikabel status i at udfordre sine kunder, kolleger og arbejdsgivere. Stadig flere jobs stiller krav om kreativitet, dynamik og aggressivitet.

Når forandring bliver norm, får teorier og løsninger en meget kort levetid. Hastigheden i omsætningen er så stor, at vil man være med på vognen, tvinges man til stakåndet at løbe hurtigere end sig selv, når både proces og produkt skal reflekteres i lyset af den massive fornyelse inden for alle brancher og videnskaber. Det skaber en febrilsk, overbelastet atmosfære, hvor det at være er at være forældet. Kravet er at markere sig, og truslen er glemsel.

Forøgelsen i antallet af informationsproducenter skaber en kædereaktion af kompleksitet. Ikke blot er der mere information, men dens omsætningshast er ekstremt forøget. Som vi skal se, lægger det pres på de redskaber, som traditionelt bruges til at reducere kompleksiteten. Og processen er selvforstærkende: når traditionens redskaber bryder sammen, fanges de nye forenklings-redskaber af præcis den omsætningshast, de skal modvirke. De er lige så ustabile som det øvrige informationsmarked. Alle kæmper om *the upper hand*, som ingen kan få.

Det er umuligt at følge med. Ethvert pensum eksploderer. Det bliver irrationelt at basere en beslutning på »den relevante information«, fordi der er for meget. Og det bliver umuligt at sætte sig ind i »den relevante litteratur« før man skriver, fordi der er for mange titler. Aktører drukner i information, som ikke er til at skelne fra forurening – vidensforurening. Samtidig er de tvunget til at fortolke de produkter og signaler, som deres med- og modspillere udsender i en videnstæt atmosfære, hvor ingen kan gøre sig helt usynlig eller helt synlig. Arbejdet med at orientere sig om hvad andre har lavet bliver så stort, at mange opgiver receptionen og dyrker produktionen. Det forøger tempoet og uoverskueligheden. Det er denne situation, som

for postmodernismen ikke er et pessimistisk slutpunkt, men et optimistisk startpunkt. Min påstand er, at informationsoverskuddet kræver nye redskaber til at genvinde en art overblik i en verden, som ingen kan overskue. Det afgørende ved disse redskaber er deres binære skematik, som skaber forenkling. Det betyder at videnskaben må gå i alliance med områder, den altid har foragtet og fornemt distanceret sig fra: følelser, etik og æstetik.

Vi skal se på følgerne af dette informationsoverskud. Stadig flere producenter lancerer information med en indbygget *appel*. Naturen appellerer ikke. Komplexiteten i et egetræs grenværk, eller i cellens kemi, er kun et problem for iagttageren. Men når produkter skal afsættes, må de markedsføres. Og jo flere produkter som kæmper om opmærksomheden, jo mere aggressiv må markedsføringen være. På et overbelastet informationsmarked sker der en forenkling – en vulgarisering – af de metoder, som bruges for at fange opmærksomheden. Den konsensus omkring fortolkninger og temaer, som kendetegner en kultur, bliver meget abstrakt, når kulturen fleksibelt må skabe kontinuitet i stadige brud med sig selv. Appellen bliver enten sentimental, fordi følelser har en bredere appel end viden, eller speciel, rettet mod særlige subkulturer. Fornylestvangens første offer er den fælles tradition, og hermed det sæt af forudsætninger og forventninger, som en afsender kan forudsætte hos en modtager. Traditionens enorme forenkling: at insistere på ét skema, bukker under for den moderne pluralisme inden for en kultur, som dyrker det specielle. Men behovet for en forenkling genopstår, nu på et mere abstrakt niveau. Fraværet af fælles selektionskriterier producerer en kompleksitet, som igen må reduceres gennem en forsimpning af informationens koder. Kun det enkle – det abstrakte – er fælles.

III.

Produktionstvangen viser sig konkret som fornyelsestvang. Stadig flere ideer og produkter kastes i grams på markedet, hvor alle vil det som kun nogle kan: erobre markedsandele. I den moderne nervøsitæt mister ordet »krise« sin brod og bliver udtryk for en normaltilstand. I én og samme ombæring produceres både varerne og deres bærebølge: behovene udvides og forædles. På ryggen af biologiske behov, som kan mættes, foregår en professionel modellering af symbolske og højt stiliserede begær uden mætningspunkt. Denne antropologiske formgivning af driftsstrukturen lader ikke de biologiske behov urørte: de speedes op og bliver rastløse, de rammes af bevidsthedens lys og ophører med at være tilflugtssteder, hvor man kan sætte bevidst-

heden ud af kraft. Hvordan skal man sove, når søvnen er gennemtrængt af bevidsthed og ikke kan komme bag på den? Tilbage står kun *drugs* – og hermed menes ikke blot stoffer, som slår bevidstheden ned, men også stoffer, som trænger ind i den og paralyserer den med en hård og befriende rytme.

Formgivningen sker blot ikke *hinsides*, men også *gennem* de biologiske behov, styret af en blid teknik. Til sidst tager det sig ud som om sult og erotik slet ikke har noget med natur og krop at gøre, højest med de salgsbilleder af »natur« og »krop«, som bevidsthedsindustrien lancerer.

Når markedet trænger dybt ind i sjælen, lokkes mennesker ind i et halvt fiktivt, halvt virkeligt rum af uendelige muligheder og fantasier, som uophørligt lægger pres på de begrænsede ressourcer til at realisere dem. Alt måles i lyset af det perfekte. Lykken bliver et partoutkort til Disneyland.

Det skaber fortabte mennesker, midt i en verden af arbejde og behov, som er ved at æde sig selv op. Alle ved, at enhver materiel vækstkurve må flade ud og at den vestlige livsstil lægger kloden øde. Men hverken nationer, virksomheder eller individer føler, at de kan bruge den viden til noget i deres korte kamp for at klare sig. De orienterer sig ikke efter globale visioner, og den store viden preller afmægtigt af mod det lille kompromis mellem endeløse begær og begrænsede ressourcer, der konkret viser sig som hverdagstvang.

Det er blevet almindeligt at handle som om man ikke tror på det man ved. Det åbner for den sandsynlige *Endlösung*, som hedder at menneskeheden destruerer sig selv. Hver på deres specielle måde bedøver mennesker sig med stimulanser, parate til at fralægge sig ansvar, plaget af rastløshed og besvær med at knytte det ene øjeblik sammen med det næste, og gennemtrukket af en sinuskurve af afmagt og almagt. De er narkotisk afhængige af tilbud, hvis struktur kan båndlægge bevidstheden et par timer eller dage – musik, mode, ferier og stilfulde oplevelser. På én gang blaserte og sultne efter mening er de på rov efter fascination, indtil silken er slidt af og jagten på en ny mening kan gå ind igen. I den verden er der ingen sandhed, kun spørgsmål om »det er mig« og om »hvad jeg føler«. Den postmoderne insisteren på ritualer og forførelse giver en præcis beskrivelse af tilstanden.

IV.

Også et andet felt er svangert med informationer. Det er ofte blevet bemærket, at det 20. århundrede dyrker fortiden med en religiøs

besættelse og arbejder på at oplagre sin samlede historie på museer. Intet potteskår må gå til spilde. Intet barnesmil må mangle i familiealbummet. Ingen fortidig ødselhed eller lidelse må være gådefuld. En vigtig del af dette projekt er at registre nutiden. Det er gjort lettere af informationsteknikken. Alle samfundets processer, både de fysiske, biologiske og sociale, fordobles i en uophørlig reflektiv proces, så de på én gang forløber og registreres. Det skaber nye mængder af data, som bøjer sig over sig selv og accelererer deres egen vækst, når de skal behandle sig selv.

På alle områder sker der en indsamling, opbevaring og behandling af morbide informationsmængder. Informationsteknikken stiller redskaber til rådighed, som drukner verden i data. Tvungen til vækst og fornyelse gør, at intet perspektiv lades uprøvet: et rigt repertoire af konflikter og muligheder gør samfundet mere smidigt og tilpasningsdygtigt. Alle fortolkninger er ødselt til stede samtidigt: alt er økonomisk og seksuelt og videnskabeligt og politisk og æstetisk på én gang. På den måde bliver alt nærværende i nutiden: en fortid, der gennemstrefjes i en jagt på nye fortolkninger, og en fremtid, der som et fantasmagorie uophørligt lokker den fremad. Det postmoderne tema om den store samtidighed fanger denne tendens.

Når alle forløb kan måles, kan de også måles i lyset af idealer. Det skaber en permanent mulighed for indgreb og forbedring. Initiativrige mennesker tager chancen og udsender et dobbelt budskab. Den første halvdel er, at tingene ikke er gode nok. Udlandsgælden vokser, det står sløjt til med de små børns sundhed, dansk videnskab sækker agterud, Øresund er en slampøl, DSB er ikke effektiv nok, isoleringen af parcelhuse kan intensiveres etc. – hvert eneste nyhedsprogram er fyldt med den slags appeller. Det åbner for den anden halvdel af budskabet, som er at tingene kan gøres bedre, blot »samfundet« vil yde flere ressourcer. Hver gang opstilles et utilitaristisk regnskab som viser, at en investering vil være overvældende lønsom. Når fagfolk optræder som pessimistiske sandsigere, baner de vej for sig selv som optimistiske redningsmænd. Det driver udviklingen frem. Samtidig er der skabt et kor af professionelle talsmænd, som er på vej til at gøre offentligheden immun over for privat grådighed i almene gevandter.

Når alting forbedres i det små, kan resultatet udmærket blive, at alting forværres i det store. Mange lokale tiltag blander sig og har uventede effekter. Det sætter samfundet som helhed i en *double bind*-situation: det må åbne sig for fornyelse, og det må kontrollere fornyelsen. Men konflikten er produktiv: den uløselige modsætning mellem de to bånd tvinger til ivrig aktivitet på begge fronter. Man slipper økonomi og videnskab og teknik løs, og vil samtidig have styr på dem;

man udvikler potent og sofistikeret datakraft for at tæmme de cance-
røse informationsmængder, og bruger den samme kraft til at produ-
cere endnu flere data; man sætter teknik ind, og udvikler teknik i
anden og tredje potens for at ophæve teknikkens destruktive bivirk-
ninger, indtil det kræver en massiv teknisk indsats blot at forhindre
det tekniske univers i at bryde sammen. Et vækstsamfund kan ikke
magte, og er bange for, helhedens fornuft, som måske vil forgribe sig
på delenes frihed og dynamik: komplekset af økonomi, videnskab og
teknik ønsker ikke andre begrænsninger end dem, det selv pålægger
sig. Det skaber et uigennemsigtigt forhold mellem det private initiativ
og den offentlige orden: på én gang en intim alliance og en fjendtlig
front. Det gør statens indgreb usikre. Samtidig kan intet lovsystem
være fri for modsigelser, eller tæmme en udvikling, som i princippet
er uforudsigelig. Det gør yderligere statens kontrol lemfældig og *post
festum*. Staten belastes hinsides bristepunktet og mister sit greb under
presset fra pluralisme og fornyelse. Dens produktion af orden bliver
selvmodsigende og ineffektiv. Når markedskræfterne triumferer, bli-
ver de visen »jo galere jo bedre«. Kaos og kontrol danser heksedans
på randen af en afgrund.

V.

Stadig flere mennesker arbejder med symboler. Stadig flere menne-
sker konkurrerer om at fritage andre fra ansvar, tage deres kompeten-
ce fra dem og sætte håndtag på dem, så de kan lede dem i ruin. Den
nye magtudøvelse er smilende og terapeutisk og sker ikke *mod* behov,
men *gennem* behov. Vennesæle diktatorer trænger dybt ind i hverda-
gen og tager dens uformelle erfaring i deres skolede greb. Hverdagen
bliver et teknisk område. Og teknik er ikke blot hårde maskiner, men
også uhåndgribeligheder som teoretisk teknik, social teknik og æste-
tisk teknik. Verden bliver et Teknokosmos.

En tekniker er kendetegnet ved, at han arbejder med få kriterier.
Økonomens smalle løbebane er styret af penge, videnskabsmandens
af sandhed, juristens af legalitet, og kunstnerens af fascination. Når
de fritages for at tænke i hverdagens komplicerede mønstre, som
integrerer viden, normer, følelser og stil, får de en enorm tempo-
overlegenhed. Deres løsninger griber ind i fremtiden og former hver-
dagen, uanset at de måske er ude af trit med, og øver vold på hverda-
gens tidløse net af hensyn.

Det skaber en diffus magtkonstellation, som ikke har hovedkvarter
eller centrum. Den gyldne Internationale af direktører, bureaukrater
og teknikere kan ikke omfattes af nogen formel organisation. De har

deres hemmelige selskaber og kommunikerer ellers via markedet. Magten udøves ikke af mennesker, der betragter sig selv som magthavere. De passer deres arbejde og karriere og afsætning. De kæmper om at overbevise folk om betydningen af deres tilbud – deres viden, politik eller kunst – indtil en overstimuleret befolkning, som Baudrillard bemærker, gør oprør og ophører med at besvare lokketonerne. Fortalerne for de gode sager råber i ørkenen. Ansvarer blæser i vinden.

Resultatet er kompleksitet og kontingens. Vi kan, med Niklas Luhmann, definere ydre kompleksitet som misforholdet mellem antallet af tilstande i et system – et individ eller en organisation – og antallet af tilstande i dets omverden. Systemet har kun kapacitet til at forholde sig til en ringe del af omverdenen og tvinges til at foretage risikable selektioner. Det må reducere kompleksiteten for at orientere sig og handle. Tilsvarende er indre kompleksitet misforholdet mellem antallet af tilstande i systemet og dets kapacitet til selviagttagelse og selvkontrol.

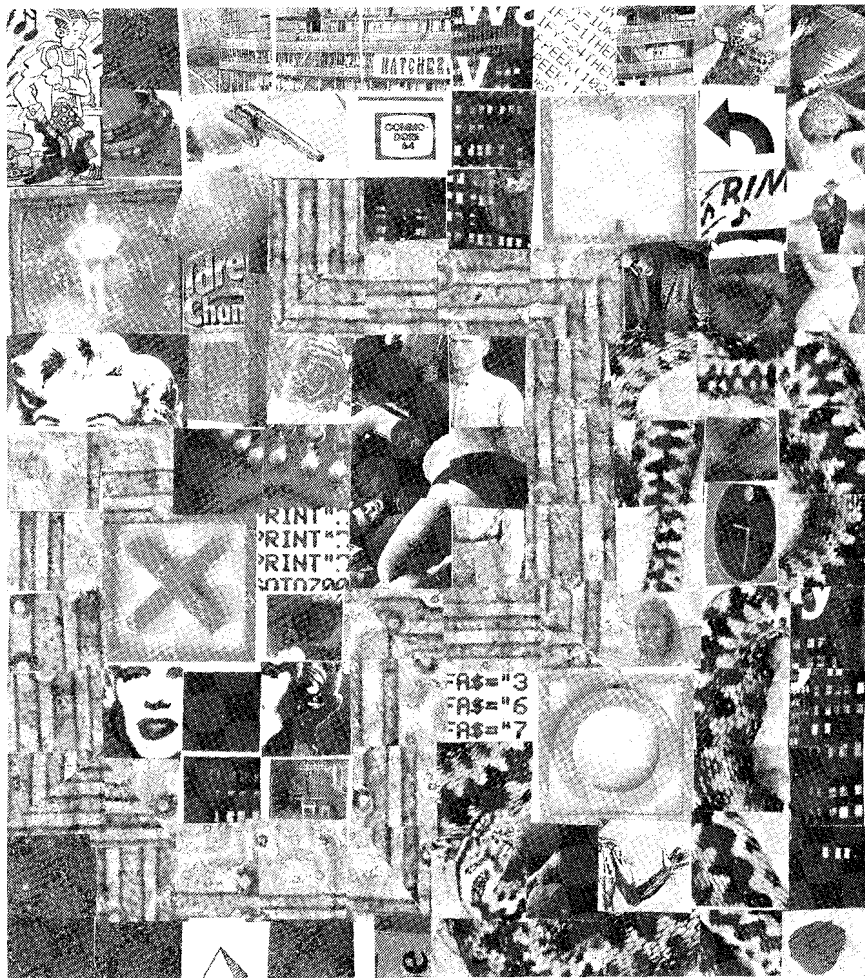
Kompleksitet medfører selektionstvang. Men enhver selektion kan foretages på en anden måde. Den er kontingent. Den er bundet af interesser, og hermed ikke blot bundet af sin genstand. Den rummer en dimension, som er teoretisk vilkårlig. Enhver selektion er risikabel og kan ikke tæmme omverdenens eller systemets egen kompleksitet. Denne situation er udgangspunkt for de nye videnskaber. Stabilitet er ikke en brugbar erfaring. Vi kan derfor parafrasere Sartres bestemmelse af filosofi: uanset hvor logisk eller empirisk en videnskab er, så er den dybest set en livsform som er sat på begreb.

Mit tema er den kompleksitet, der viser sig som informationsoverskud. At tale om overskud kræver et svar på et dobbelt spørgsmål: overskud *af* hvad og *i forhold* til hvad?

VI.

Information er ikke en tilstand i naturen, samfundet eller mennesket. Information er et *forhold* mellem et system og dets omverden, eller et system og det selv. Den forudsætter kontingens: hvis tingene er bundet i én uforanderlig konstellation, har information ingen mulighed og ingen værdi. Derfor har Gregory Bateson ret, når han identificerer information med *forskel*. Den enkleste indhentning af information består i at konstatere om A eller ikke-A – om lyset er tændt eller slukket, om hun elsker mig eller ej, etc. Kun hvis der er mulighed er der information.

Ethvert sanseligt og enhver situation rummer imidlertid uendelig

mange forskelle. Ethvert sandkorn kan aflukkes en verden af informationer. Det betyder ikke, at disse forskelle er til stede som informationer, eftersom information ikke er en tilstand i verden. Først i forholdet til en aktør træder information i eksistens. Og det som aktøren bidrager med er et *projekt* – noget som han vil, om det så blot er at orientere sig i sine nærmeste omgivelser. Først i forhold til et projekt forenkles forholdet til omverdenen, eller til én selv, som information. Det ligger i den anden halvdel af Batesons formel for information: en forskel som gør en forskel. Uden forskel ingen information. Men uden relevans heller ingen information.

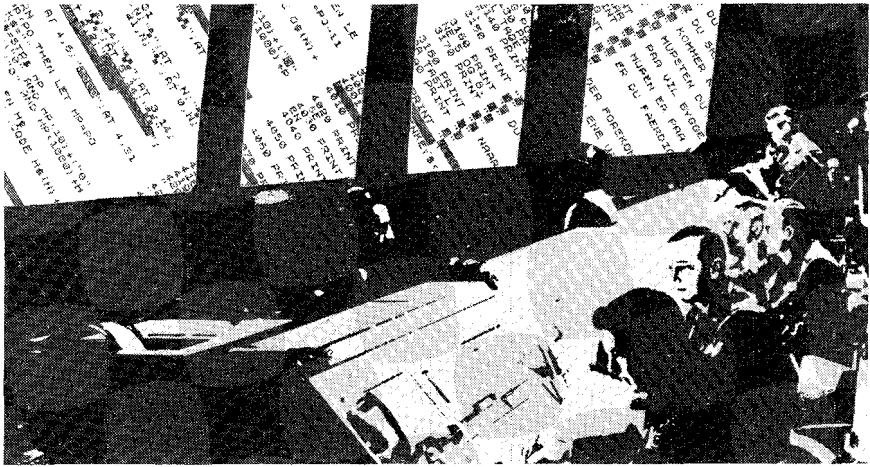
Forskellene er det uvilkårlige: kunne de produceres vilkårligt, ville de ingen forskel gøre. Men omvendt er der så mange forskelle, at

aktøren ville blive knust og overvældet, dersom han skulle tage højde for dem alle. Han må reducere kompleksiteten ved at vælge og vrage. Det kræver at han vil noget. Han må med sprog og handling nærme sig et mål.

Objektiv viden er afhængig af den lyskegle, et subjekt retter mod objektet. Hvad der viser sig i lyset er ikke op til subjektet. Men hvordan lyset kastes er ikke op til objektet. Når viden kaldes for objektiv slet og ret, beror det på at lyset er fælles for en gruppe og derfor ikke subjektivt i snæver forstand. I stedet for den strikte objektivitet, som platonisk gør information til et fund i et ordnet Kosmos, træder et sofistisk synspunkt: at information bliver skabt gennem en subjektiv selektion. Det ordnede univers bliver, som hos Kant, produceret ud af *Mannigfaltigkeit*. Men i stedet for Kants *a priori* sæt af kategorier, som spontant organiserer mangfoldigheden til erfaring, træder selektionskriterier, som er kontingente (og ved at de er det) og som i sidste instans handler om overlevelse. Kants kompromis mellem platonisk stabilitet og sofistisk kaos opgives, fordi forholdet mellem subjekt og objekt ikke er spontant, men historisk og socialt.

Det er et klassisk spørgsmål om information er noget vi finder eller skaber. Det aktuelle svar er *poiesis*. Hermed forskydes forholdet mellem erkendelsesteori, etik og æstetik. Det sker i en dobbelt proces. Først viser det sig, at viden er afhængig af en selektion, som er båret af normer. Den værdifri videnskab opløser sig. Dernæst viser det sig, at både viden og normer er flygtige produkter, som ikke hviler trygt i en social tradition – en *praxis* i græsk forstand. De må uophørligt genfremstilles og forandres i en proces, som hverken er tvingende eller vilkårlig. Hermed får de *værkkarakter* og hermed bliver den æstetiske erfaring gennemgribende. Når videnskab er afhængig af selektion, kræver det frihedsgrader og fantasi for at smede dens modeller: de ligger ikke gemt i virkeligheden som æg i en kurv. Når virkelighed er en social konstruktion, ændres kunstens status: den bevæger sig fra periferien ind i centrum. Den er ikke længere uforpligtende og friktionsløs – en sfære hvor følsomme sjæle kan give udtryk for subjektive indtryk og hermed bringe samfundets semantik på højde med dets udvikling. Det som tidligere afskar æstetikken fra at have et seriøst bud på virkelighedens beskaffenhed – dens rod i subjektiv erfaring – bliver nu dens særlige fortrin. Dens rutine med at håndtere værker, som uden bund i virkeligheden skaber virkelighed, giver den adgang til en dimension, som videnskab og etik længe betragtede som en trussel mod deres soliditet, blot for at genfinde den i deres eget indre.

Det postmoderne begreb om et *simulakrum*, som ikke afspejler virkelighed, men skaber sin egen »uvirkelige virkelighed«, fanger den nye

tyngde i den æstetiske dimension. Vi modtager virkeligheden gennem et tæt filter af information, som strømmer os i møde fra medierne. Og denne information nøjes ikke med at formidle virkeligheden: den er *selv* virkelighed. Vi er i samme situation som i kommandorummet på det amerikanske krigsskib *Vincennes*, som skulle træffe hurtige beslutninger på basis af endeløse datastrømme fra flimrende skærme og blinkende *cursors*. Der var ingen direkte kontakt med virkeligheden eller fjenden. Virkeligheden var den verden, som skærmene skabte, og at der blev indsat et menneske i kredsløbet gjorde ingen forskel, eftersom han var udleveret til skærmene. Mediernes ord og billeder skaber en ny realitet, befriet fra klassiske ontologiske fordringer – og samtidig på kollisionskurs i forhold til virkeligheden.

VII.

Erkendelsesteoriens normale scene er den isolerede iagttagelse over for naturen: subjektet S over for objektet O. Den klassiske metafor for dette forhold er, som Richard Rorty har understreget, *afspejlingen*: strukturtræk ved objektet reflekteres i subjektets begreber og teorier, som dermed korresponderer med deres genstand. Begrebet og teorien er svag og afhængig, realiteten er tung og myndig. Men hvis objektverdenen fyldes med kompleksitet, kan ingen teori afspejle den. Kunne den, ville den være et dårligt redskab: den ville være som et kort i målestokken 1:1 – umuligt og ubrugeligt. Teorier er ikke redskaber til at afspejle kompleksitet, men til at reducere den. Når teorier derfor abstraherer fra virkeligheden og altså ikke »passer« med virkeligheden, er det ikke givet at vanskeligheden løses ved at gøre teorien mere

konkret, dvs. mere kompliceret. En teori hverken kan eller skal komme tæt på virkeligheden. Jo tættere den kommer, jo mere uoverskuelig bliver den. Og hermed bliver den ude af stand til at yde hvad den skal.

Det ophæver det klassiske krav om at finde et sikkert grundlag for viden. I stedet åbnes for pragmatiske og revidérbare former for viden. Svaret på »hvordan viden« skal ifølge Rorty besvares på samme måde som »hvordan telefoner«.

Det samme gælder for normer. Også de rummer en nødvendig forenkling, når de sammenfatter en myriade af konkrete forskelle i en enkelt dom: anerkendelse eller afvisning. Det kræver en selektion, som er kontingent og risikabel. Også normer mister deres funktion, dersom de presses helt ind på livet af den konkrete situation. Forholdet er det modsatte: kun fordi normer er almene og hermed hinsides situationen, kan de bruges til at gøre verden overskuelig.

Når subjektet S ikke er tvunget af objektet O til at udforme én bestemt teori, bliver teorien afhængig af de kriterier som S opstiller. Men kriterier er ikke et enkelt subjekts påfund. De udkrystalliserer sig i en løbende samtale mellem mange subjekter, og de rummer mange hensyn. I stedet for den enkle model S-O får vi en mere kompliceret model: S-O-S. På den måde bliver forholdet mellem subjekt og objekt afhængig af kommunikationen inden for et fællesskab, som diskuterer sig til rette om hvad der skal gælde for et objekt og som gør resultatet til en del af deres kultur. Hermed er objektivitet ikke kun afhængig af det svar, som naturen giver på eksperimentets spørgsmål, men også af den samtale, som placerer eksperimentet i en videnskabelig og social sammenhæng.

Er udgangspunktet kompleksitet, er det ikke givet hvad samtalen munder ud i. Og da antallet af videnskabsmænd er vokset dramatisk, kan ingen stands-etik sikre loyalitet mod en fælles kodeks. Ideen om saglighed – i ental – krakelerer. Når tusind teorier blomstrer, ophører videnskaben med at tro på, at den afbilleder virkelighed; den accepterer at producere billeder af virkeligheden. Heller ikke videnskaben har et effektivt immun-forsvar over for den moderne pluralisme, skønt den har ydet hårdere modstand end moral, politik og kunst.

Når kommunikation bliver afgørende for hvad der skal gælde som viden, indgår alle kommunikationens dimensioner i vidensprocessen. Ikke blot empiri, men også etiske og emotionelle og æstetiske faktorer yder deres bidrag. Denne berigelse af fornuften fører til ideen om en *ny fornuft*. Den integrerer dimensioner, som hidtil har været fortrængt som fornuftens *andet*, dens dunkle og irrationelle modstykke. Nu viser det sig, at uden etikens, emotionernes og æstetikens binære skema-

er kan ingen videnskab se dagens lys. Den kan ikke ud af sig selv reducere virkelighedens kompleksitet.

De kriterier, som definerer hvad der skal være objektiv viden, kan ikke *selv* være objektive. Da de er betingelser for videnskab, kan de ikke bevises videnskabeligt. Når metoden til at bevise hører op, begynder kunsten at overbevise. Hermed nærmer vi os igen et postmoderne tema: forførelsen. Den finder sted, når der ikke findes nogen streng bevislogik og samtalen derfor er åben. Også fornuften har et element af forførelse, først og fremmest den kulturelle forførelse som hedder: at opdrage til fornuft. Men dernæst det klassiske batteri af fascinationskunster: viden, myndighed, retorik, og evnen til at skabe fornyelse, som forløser erfaring og fortsætter samfundets samtale med sig selv og naturen. Her overlejreres videnskaben af politik og kunst i kampen om hvem der skal definere virkelighed og beslaglægge ressourcer.

At videnskab parrer sig med lidenskab må ikke misforstås. Det betyder ikke, at videnskab ophører med at være videnskab. Teorier og data må stadig leve op til det videnskabelige samfunds autonome kriterier. Det betyder blot, at vidensprocessen ikke kan forstås som et tvingende forhold mellem S og O. Viden skal ikke blot leve op til empiriske krav, men også til sociale og æstetiske krav. I stedet for ét kriterium træder flere. Men at der er flere kriterier sætter ikke det enkelte kriterium ud af kraft. Videnskab bliver ikke magi, blot fordi den *samtidig* skal underkaste sig en etisk vurdering. At en videnskabelig teori er smuk gør den hverken mere eller mindre sand, men giver den en ekstra kvalitet.

At bruge et kriterium er ingen mekanisk affære, men kræver fortolkning og giver frihedsgrader. Mange tilstande er forenelige med prædikatet »videnskab«, eftersom ingen teori er tvunget blot af sit objekt. Netop denne margin af ubestemthed giver ånderum for *andre* kriterier. Derfor kan flere kriterier arbejde sammen, og derfor er den nye fornuft mulig.

VIII.

De mennesker, som arbejder inden for det, Alvin Toffler kalder »info-sfæren«, finder deres lyst og legitimitet ved at skabe nye former. Det nødvendige modstykke til denne kreativitet er institutioner, som kan fange fornyelsen og give formen en social form.

Enhver institution har et dobbelt ansigt. På den ene side reducerer den kompleksitet ved at opstille regler. Det gør samværet mellem mennesker overskueligt, så det giver mening at stille forventninger,

selv når de ikke indfries: uden en fælles takt kan intet brud finde sted. På den anden side skaber institutionen sin egen kompleksitet, når den individualiseres i daglig brug. Et eksempel er penge, som udgør et effektivt og forarmet sprog om udveksling, og samtidig skaber endeløse sociale komplikationer.

Jeg vil se på tre klassiske institutioner, som har stået som garant for en overskuelig verden: nationen, traditionen og personen. Alle tre er blevet anstrengt og dårligt i stand til at reducere den moderne kompleksitet. De skal ikke blot modstå presset fra fornyelsen og fra en strøm af informationer, som ikke kan bøjes ind i entydige mønstre. Det er deres reaktive opgave. De skal også offensivt gå ind i fornyelsen og stille strukturer til rådighed, som er smidige nok til at optage fornyelse, og rigide nok til at sikre en genkendelig social form.

Min påstand er, at de alle er blevet overbelastede og derfor må gennemgå en abstraktionsproces: i stedet for den bindende substans træder en fælles form for mange slags indhold, som hvert individ har frihed til at skabe inden for formens rammer.

1.

Fra nationalisme til globalisme og tribalisme. Den klassiske nationalstat var et stærkt redskab til at reducere kompleksitet. Den sikrede en emotionel og kulturel knytning til en geografisk lokalitet og dets historie og skabte hermed et »vi« med fælles temaer, fælles fortolkninger og fælles fjender. Hvert individ fik sin identitet inden for det system af arbejde, behov og sprog, som nationen organiserede. Derfor var forholdet mellem person og nation ikke udvendigt.

Denne intime sammenhæng er gået i opløsning som følge af bevægelsen hen mod et verdenssamfund. Tendensen kan følges inden for alle dimensioner: økonomisk, videnskabeligt, politisk og kulturelt. Den nationale suverænitet bliver en retorisk figur i netværket af globale alliancer. Det er ejendommeligt at se, at omkring århundredskiftet var socialister internationalt orienteret og blev foragtet som »dem uden fædreland« af dannede konservative. Nu satser de konservative på overnationale alliancer, mens mange socialister genopdager nationale værdier.

Informationsteknikken er med til at tappe nationen for liv. Satellitterne drysser billeder og lyde ned som manna fra himlen, så hvert sted på kloden hologrammatisk mættes med alverdens information. Ingen national eller ideologisk grænse kan holde denne invasion af information ude. De må tilpasse sig og dø.

Resultatet er, at hvert individ uophørligt konfronteres med bud-

skaber fra hele kloden. Skift i de kulturelle koder kolporteres instantant. Det skaber kompleksitet og nervøsitet. Nationen kommer under pres, når dens fortolkninger bliver det råmateriale, som nyhedsmagere bruger som udgangspunkt og uundgåeligt overskrider, selv når deres ønske er at bevare. Tidligere havde nationen styrke til at udelukke alternativer, eftersom individets identitet var bundet sammen med nationens. Nu er evnen til at blokere for andre fortolkninger uigenkaldeligt forsvundet. Ethvert vidensmonopol smuldrer.

Alle kan vælge mellem livsformer fra hele verden. Det udhuler nationen ovenfra. Men ingen kan tilegne sig den globale kompleksitet. Når verden skal gøres overskuelig, sker det ved at filtrere indtryk gennem kulturelle koder. Ingen af disse koder har dog den soliditet, som nationen sikrede. De er kontingente og reflektive; de ved at de er omgivet af andre koder, og de tester sig selv i lyset af globale skift. Det skaber en myriade af flygtige subkulturer, som udhuler nationen nedfra. I stedet for nationalisme får vi tribalisme. Men mens ingen kunne tilhøre mere end én nation uden at komme i konflikt med sig selv, kan man udmærket tilhøre flere subkulturer uden at det truer den personlige identitet. Tværtimod: man er rigere, jo flere koder man magter. Eftersom de alle er ramt af hurtig omsætning, har de en indbygget sæsonbevidsthed. Bindningen til dem er svag og konflikten mellem dem ikke seriøs.

I stedet for »folket« træder en ustabil »befolkning«, som ikke udsender klare budskaber og ikke lader sig styre. Der findes stadig nationalisme. Men den er enten blevet sentimental eller kynisk. Den er enten overgået til underholdningsindustrien, som fanger løse psykiske energier og giver dem en flygtig form i sport og shows. Eller den bruges bevidst og maskinelt som et redskab til at sikre folkelig opbakning.

Den uophørlige fornyelse skaber et udækket behov for fælles koder. Men vækkelsen og forløsningen af kaotiske energier, krystalliseret omkring nationale og religiøse symboler, er så hvidglødende, at den truer med at kvæle den tolerante pluralisme, som er en betingelse for en global kultur. I kølvandet på fundamentalisme opstår der krig. Når nationalismens og religionens binære skemaer arbejder sammen, skabes der fjendebilleder, som ophidser og udløser et ukontrollabelt raseri.

Verdenssamfundet er for abstrakt til at give identitet. Dets koder er tekniske og banale og egnede til at gøre hverdagen lettere for rejsende. Ingen kan genfinde sig i bilismens, hotelkædernes eller de internationale organers verden. Eller de er formelle, sådan som menneskerettighederne er det. Den nødvendige substans kommer fra en pro-

vins. Blot kan ingen provins opretholde den fjendtlige front mod omverdenen, som var en del af dens klassiske identitet. Eller bedre: fjendtligheden må tæmmes af en fælles kultur, så den – som hos Fourier – ikke fortaber sig i død og ødelæggelse, men gælder »bagningen af de lækreste postejer«. Overalt hvor markedets omgangsform slår igennem er det et vedvarende arbejde at gøre krigen civiliseret og konstruktiv.

Også staten overtrumfes af den moderne pluralisme. Når den, som Foucault bemærker, på én gang skal rette sig mod helheden og mod det enkelte individ, må den af kapacitetsgrunde bruge grove koder. Resultatet er ensretning og bureaukratisk magt i skolen, forsorgen, sundhedsvæsnet og forvaltningen. Når befolkningens homogenitet forsvinder, kan staten ikke magte den mangetydighed, som slippes løs. Den kan ikke både sikre helhedens stabilitet og kontrollen med det enkelte individ.

I stedet for nationens substans træder en politisk og administrativ form, som er bevægelig og giver plads til mange positioner. Vi får den moderne bevægelse fra et bindende indhold til en fælles form.

2.

Fra tradition til netværk. Den nationale identitet var ramme for en række lokale koder, som berigede og individualiserede den. De skabte også kontinuitet ved at filtrere fornyelsen og kæde den sammen med status quo.

Også disse dialekter er under retur. Befolkningen er blevet for mobil, både geografisk og ideologisk, til at lade sig fange af stedets enhed. En kommune er ikke et ideologisk, men et administrativt centrum. Når traditionen speedes op, kan den ikke løse sin klassiske opgave: stabilitet. Samtidig råder både erhvervsliv og stat over så kraftige medier, at det bliver overflødigt at opretholde en stødpude mellem det enkelte individ og de økonomiske eller politiske sammenhænge. Det anonyme »man«, der sikrede lokal homogenitet (»sådan gør man hos os«) har ikke længere nogen bærer på mellemniveau: det bevæger sig på én gang ud i verdenssamfundet og ind i subkulturen.

I stedet for traditionens substantielle »vi« træder et netværk af subkulturer, hver med sit »vi«. Den lokale profil udarbejdes i uophørlige forhandlinger mellem disse grupper, som erobrer en reel magt, når f.eks. staten ikke kan finindstille på de særlige forhold i en kommune og derfor må afgive kompetence. Staten befrier sig fra en pluralisme den ikke magter ved at gå over til rammestyring. Men selv om subkulturerne arbejder lokalt er de ikke lokalt begrænset. Masseme-

dier og masseturisme beriger dem med impulser, som i sidste instans omfatter hele kloden.

3.

Fra person til subjekt. I kraft af en række livslange forpligtelser var den juridiske figur »person« med til at reducere kompleksitet. Faste størrelser som arbejde, ægteskab, partitilhør, vaner og værdier satte personen i stand til spontant at foretage selektioner. Det sikrede at en lang række valg kunne foregå uden at stille tidskrav. Det sikrede også, at ansvar kunne lokaliseres. Ideologisk blev personen hos Kant – fejret som en harmonisk og myndig helhed, der ikke tålte stedfortrædere.

Personens stabilitet var vævet sammen med stabiliteten i de institutioner, som sikrede hans identitet. Institutioner er mindre flygtige end personer, og uden for institutionerne og deres »system af anerkendelse« er et menneske slet ingenting. Når samfundets udvikling accelereres, ændres samspillet mellem institution og person. I en ejendommelig dobbelt bevægelse bliver institutionen – arbejdspladsen, familien, etc. – mere flygtig og mere substantiel. Den kan på den ene side skiftes ud. På den anden side tegner den sig for substansen i et menneskes liv og belastes med nye opgaver. De får en central plads, fordi lokalmiljøet opløser sig, når subkulturer ikke er geografisk bundet. Mange virksomheder kommer dette behov i møde, fordi det imødekommer deres eget behov for ansatte, som kan bidrage med engagement og sensibilitet. Selv om familie og arbejde ikke længere er givne og livsvarige, er deres form stadig uundværlig for et menneskes identitet. Indholdet og det konkrete arrangement er variabelt. Men formen er uforandret.

Baggrunden for denne dobbelte bevægelse er det som Thomas Ziehe har kaldt for en »kulturel frisættelse«. Stadig flere valg overgår til personlig afgørelse. I stedet for at hvile trygt i traditionens anonyme »man«, afkræves hvert individ et personlig valg i en verden, hvor intet kan tages for givet. Det belaster personen, men gør det også muligt for ham at artikulere sin selvfremsstilling: individet bliver mere synligt, når flere forhold er selvvalgte. Blot kan dette ikke ske i et socialt vacuum. Det er henvist til de tilbud, som samfundet kan give, og til de scener og den anerkendelse, som dets institutioner kan levere. Friheden kan kun blive virkelig ved at finde sin begrænsning.

Samtidig sker der en eksplosiv vækst i det materiale, som hvert individ skal tage stilling til. Det er omgivet af så mange informationer og billeder, at det er umuligt at skabe en personlig syntese. På ét

niveau forsvinder personens myndighed, når hans stillingtagen ikke er hans egen, men lånt af de store opdragere: medierne. På et andet niveau øges personens myndighed, når han løbende skal skabe orden i kaotiske datamængder. Vægten forskydes fra den personlige stillingtagen til den permanente konstruktion – og revision af en vidensarkitektur, hvis råmateriale er informationer, som det er umuligt at tilegne sig og som derfor umærkeligt smelter sammen med underholdning.

Når ingen fælles kode kan sikre påbud og forbud, bliver grænsen mellem psykisk sundhed og sygdom uklar. Den mister sin moralske dimension og falder tilbage på adfærdstekniske kriterier. Ethvert individ møder symboler fra alle psykiske stadier, alle religiøse og politiske systemer, alle tidsaldre og kulturer. Hver kreds af symboler samler mennesker, som fortolker deres tilværelse i dens billede. Denne samtidighed ender med at trodse den klassiske idé om psykisk *udvikling*.

På samme måde forvandles også ideen om *almen dannelse*. Når hvert individ er omgivet af vidensmængder, som overskrider den personlige kapacitet, er det nærliggende at udvælge et fælles pensum, som alle skal tilegne sig og som omfatter såvel substans som form. Det er baggrunden for den almene dannelse, som ikke blot organiserede viden, normer og stil, men også et beredskab til at tilegne sig ny viden og at reflektere over den. Dannelse gav både adgang til et informations- og et diskussionsfællesskab, som tillod individet at finde sin identitet og som var fleksibelt nok til at justere sit eget indhold og grænser.

Den nuværende vidensmængde og omsætningshast overskrider imidlertid også samfundets kapacitet. Det får ideen om almen dannelse til at synke agterud. Intet pensum kan autoritativt repræsentere samtidens viden. Dannelsen kommer i flertal, når enhver selektion af et pensum er kontingent og ved at den er det: den må inddrage det subjektive eller subkulturelle perspektiv, som den er foretaget ud fra. Dannelsens substans kan hurtigt udskiftes, fordi knytningen til den ikke er dyb. Kun den formelle kompetence – at tale, lære, handle, etc. – står tilbage. Det åbner for hurtige justeringer, som ikke foregår i takt og som derfor ikke længere er almene. Igen er resultatet pluralisme og opløsning af enhed.

Det skaber en ny tilgang til information. I stedet for den totale rettedhed mod ét tema spredes opmærksomheden diffust mod mange temaer på én gang. Produktet af dybde og bredde er måske det samme som før. Men forholdet mellem faktorerne er ændret. Tilegnelsens dybde er erstattet af omsætningshast. Nye teknikker som

halv opmærksomhed, skimning af store informationsmængder, regelret afvisning af informationstilbud, produktion i stedet for reception, modebevidsthed og kombination af mange fag afspejler en ny videns-tilstand.

Resultatet er dobbelt. På den ene side opløses de fælles kulturelle koder, som sikrer hvad Richard Sennett har kaldt *the public man*. Og på den anden side opløses personens enhed.

Det er blevet rutine at opløse personen. Marx gjorde det; hos ham blev personen bærer af økonomiske masker. Nietzsche gjorde det; han afslørede magten og ressentimentet bag den humanisme, som var baggrunden for personkulten. Og Freud gjorde det; han blotlagde det morads af infantile bindinger, ubevidste begær og intime konflikter, som gjorde skønmaleriet af den harmoniske person til en grov illusion. I stedet får vi det gængse billede af personen som et sæt kulisser og roller uden indre sammenhæng.

Det er dog vigtigt at forstå begrænsningen i denne bevægelse. Det ideologiske opgør med personens substans gør ikke personen som form overflødig. Figuren yder stadig sine uundværlige tjenester, også efter at den klassiske idé om den hele person er gået i råd. Person og gruppe henviser stadig til hinanden, fordi ethvert »jeg« kræver et »vi« for at finde sin identitet. Hvert individ betragter uundgåeligt sig selv, sine fysiske omgivelser og sin livsverden som det umiddelbare udgangspunkt for handling og forståelse.

Samtidig gør den moderne kompleksitet personen til et uundværligt redskab til at reducere kompleksitet. Økonomiens, videnskabens, politikens og kunstens verdener er blevet uigennemsigtige for det gængse blik. Når de skal kommunikere med offentligheden, bruges personen som medium og symbol. Det skaber anskuelighed, at et parti er identisk med en leder, en virksomhed med en direktør og en opdagelse med en forsker. Det gør sportens verdensbillede, med det personlige drama og vinderen i centrum, til en fælles form, når komplicerede forhold skal formidles. Personen bliver garant for forståelse og ansvar.

Samtidig er personen også den heroiske fornyer. Når verden lever af fornyelse, bliver personen med gode ideer – geniet til en kulturel helt. Den som kan skabe ritualer, fortolkninger eller bedrifter, som andre kan overvære, tale om og spejle sig i, bliver et krystal som flygtige sociale energier samler sig om.

Selvfølgelig kan man møde informationsoverskuddet ved at vende tilbage til fortidens dogmatik. Det er en enorm forenkling at lade ét ordenssystem bringe sammenhæng i viden og værdier. I en befriende gestus afvises den moderne udvikling som moralsk fordærvet, person-

lig irrelevant eller videnskabeligt usund. Blot hviler enhver dogmatik på en illusion: dens sikkerhed er kun forankret i personens eller gruppens overbevisning, og den er omgivet af andre positioner, som ikke kan tilintetgøres.

Også på dette område er der sket en overgang fra substans til form. Personen er blevet til et subjekt, som har afkrænget den klassiske autonomi og indgår i netværker og kommunikation, gennemglødet af de andres og sit eget refleksive blik. Det skaber en dobbelt bevægelse af frihed og underkastelse: frihed til selv at skabe sin livsform, og underkastelse under den almindelige uro i samfundet, som ikke lader subjektet urørt og tvinger til uophørlig justering.

IX.

Konklusionen er, at der er solidaritet mellem en social udvikling, som skaber informationsoverskud, og en teoretisk udvikling, som fremhæver pluralisme, selvorganisering og kaos. Postmodernismen taler om et skift fra store til små fortællinger, og om den store samtidighed, som på det kulturelle felt trods enhver idé om udvikling og fremskridt.

Hvordan kan et samfund med informationsoverskud organiseres? I overgangen fra feudalisme til kapitalisme blev der udarbejdet tre sociale modeller. Hobbessatsede på den autoritære stat (*Leviathan*, 1650), Locke på det selvorganiserede marked (*Two Treatises of Civil Government*, 1690) og Rousseau på det overskuelige fællesskab (*Du Contrat Social*, 1762). Alle tre former lever side om side. Ingen kan undværes. Men i forholdet mellem dem vejer markedsmodellen tungt. Mistilliden til den centrale planlægning er stor: den koster, terroriserer, forsinker og kvæler. Og de overskuelige fællesskaber sikrer nok personlig identitet, men har mistet deres samfundsformat. De aftegner subkulturer, ikke kulturer.

Informationsoverskuddet er baggrunden for det ideologiske skift, som fører bort fra velfærdssamfundets tryghed, ansvarsløshed og permanente frustration. Når det i frihedens navn accepteres, at kompleksitet kan reduceres på mange måder, sker der en knopskydning af forskelle, som ikke kan eller skal udnivelleres. Ligheden forsvinder, når hver enkelt må påtage sig ansvaret for sin særlige måde at åbne sig for kompleksiteten og samtidig gøre den overskuelig. Det kræver opfindsomhed. Det kræver at man udforsker og finder sine frihedsgrader, fremfor at beklage sig over dem »de andre« eller »systemet« har frataget én. Og det kræver at man slår de slag man magter her og nu. Den decentrale energi og de lokale løsninger er postmodernis-

mens trumfkort.

Det som står tilbage efter denne oprydning er de økonomiske styringsredskaber: markedet, pengene, det private initiativ. Også viden-skaben, politikken og kunsten har deres marked og deres særlige sprog. Men de har også en fælles økonomisk bærebølge. Markedet rummer sin egen brutalitet. Det sikrer ikke tryghed, men lover at belønne den dygtige og heldige; chance og risiko, succes og fiasko, frihed og ansvar træder ind på arenaen. Vi er tilbage til eventyret, hvor målet er enkelt – at vinde prinsessen, eller finde Den hellige Gral – men hvor vejen er fuld af uventede situationer, som kræver handlekraft og hurtig omtanke.

Kun heltten finder sit eventyr, fordi kun han tør løbe dets risiko. Han påtager sig belastningen og muligheden. Og slår det fejl, kan han ikke sende ansvaret videre til anonyme magthavere længere oppe i pyramiden.

Markedet åbner for energierne i den subjektive frihed. Samtidig er dets basale styringsredskab – penge – effektivt og smidigt. Utrolig mange forskelle kan udtrykkes og udlignes i penge. Utrolig mange muligheder er kun »pinefuldt hjernesvind« (Marx), fordi de ikke kan rejse penge. Men det er et koldt medium, som blokerer for solidaritet. Det skaber et moralsk vacuum. Markedet kender ikke til sandt eller falsk, kun til succes og fiasko. Det kender heller ikke til rigtigt og forkert i anden end instrumentel forstand. Det skaber en grådig og kaotisk mental atmosfære, hvor fascination og frustration piskes op som skum.

X.

Og derefter? Når opløsningen er tænkt radikalt igennem, begynder pendulet at svinge tilbage. Så genfinder man et samfund bag den spredte orden. Og så bliver man opmærksom på, at side om side med decentralisering, som åbner for forskelle, sker der en centralisering, som skaber formelle rammer. Side om side med fornuftens sammenbrud, finder man en fornuft, som argumenterer for sammenbruddet. Postmodernismen har sans for forskellene, ikke for rammerne. Derfor er det nødvendigt med et korrektiv til den postmoderne ensidighed, som kun ser kaos og ikke den sammenhæng, som gør det muligt at omgås kaos uden selv at blive slået af det. Bag de postmoderne konflikter finder man konsensus og bag de mange sprogspil finder man en offentlighed og et sprog. Kort sagt genfinder man en ordensmagt som det nødvendige supplement til markedets frihed og risiko. At bryde med tradition er på et dybere niveau blot en måde at

fortsætte traditionens samtale på. Ingen kan – eller kan ønske at – undslippe den sociale orden.

Blot siger det sig selv, at når den subjektive frihed sættes i højsædet, må den fælles form være abstrakt og almen. Den kan ikke være bundet til én bestemt tradition – en substans – men må være formel for at kunne rumme mangetydighed og de stadige brud. Kun åbne og universelle principper er fleksible nok til at samle mange livsformer i én sammenhæng. Det stiller samtidig hvert enkelt individ over for den komplicerede opgave at finde sin identitet i både substantielle og formelle former.

Problemet med markedet er, at det skaber sociale konflikter, som undergraver dets egen funktion. Derfor kan intet samfund nøjes med markedets formelle medier: magt og penge. Givetvis må der eksistere et system af penge, som kan bære omsætningen af varer, og et system af magt, som kan sikre handlekraft. Men der må også findes et system af sprog og videnskab, som kan sikre kommunikation og udveksling af ideer. Der må eksistere et system af juridiske og moralske regler, som kan bidrage til at løse konflikter på en måde, alle kan acceptere.

Vi skal kort se på fire eksempler på overgangen fra substantielle til formelle principper. Det er: 1. ledelse, 2. etik, 3. demokrati og 4. menneskerettigheder.

1.

Ledelse. Trods den demokratiske uvilje mod ledelse dyrkes lederen som en økonomisk og kulturel helt. Den magt, som ledelsen traditionelt har haft, var begrundet i hierarki, vidensmonopol og magt til at lukke for samtaler. Der er tre grunde til, at den type magt er blevet forældet. For det første kan ingen ledelse overskue den kompetence, den skal koordinere. Pyramidens top er for lille til at magte informationsmængden og dens omsætningshast. Hvis en leder vil blande sig i alle de faglige samtaler, som foregår på virksomheden, slider han sig op og forsømmer sit arbejde. Ikke af lyst, men af nød må ledelsen afgive magt.

For det andet kan ingen ledelse planlægge fornyelsens detaljer. Hvis en privat eller offentlig virksomhed vil tiltrække fantasifulde og kyndige medarbejdere, må den lokke med frihedsgrader, så de kan åbne sig for muligheder. Det klassiske hierarki var derimod et sted, hvor fantasien ingen plads havde og hvor den overordnede havde det sidste ord, uanset dets kvalitet. Heller ikke som et middel til at sikre fornyelse er den klassiske magt på sin plads.

Endelig er der en tredje grund til, at ledelsen må ændre toneart.

Hvis en virksomhed aflaster sig ved at ansætte stadig flere eksperter, belaster den sig samtidig med en stadig tungere administration, når de mange eksperter skal koordineres. Ifølge Milan Zeleny er vi kommet til et punkt, hvor yderligere specialisering er blevet irrationel og hvor bevægelsen derfor må gå den anden vej: eksperterne må påtage sig flere funktioner og selv organisere den arbejdsdeling, de indgår i. Også her mister den klassiske ledelse terræn.

Ledelse bliver derfor at planlægge for mennesker, som selv planlægger. Det bliver at holde diskussionen om virksomhedens målsætning i gang, så de ansatte kan kende forskel på en god og en dårlig præstation. Og det bliver at holde styr på virksomhedens ressourcer, både økonomiske og menneskelige. Intet forhindrer, at virksomheden bliver en organisatorisk ramme om skiftende mennesker, som bruger den til deres midlertidige projekter, samtidig med at virksomheden drager fordel af de ansattes behov for at have en scene, hvor deres talenter bliver synlige og anerkendte. Det afgørende er, at ledelse angår form og derfor bliver en særlig opgave, som ikke kan udledes af virksomhedens drift.

2.

Etik. Traditionelt betragtes moral som fælles regler, som kan løse konflikter, mens etik er moralens teoriform. Spørgsmålet er, hvordan der kan udarbejdes fælles principper, når moralen er sunket ned på et privat niveau, så man må tale om »moraler«, selv om ordet ikke bryder sig om at blive bøjet i flertal. Hvordan slipper man ud af dilemmaet mellem en substantiel moral, som kun gælder for en subkultur, og etiske principper, som nok er universelle, men samtidig tomme?

Det kræver en fælles omgangsform for mange moralske positioner. Det fælles må se bort fra indholdet hos hver enkelt position. Jeg vil derfor tale om *etik*, når der er tale om regler og løsninger, som alle parter i samtalen kan acceptere, selv om deres moral er forskellig. Etik angår helheden. Og helheden omfatter alle de parter, som berøres af en plan eller en beslutning. Derfor er »helhed« et ord, som ændrer indhold med situationen; at definere helheden er en opgave, som *selv* har en etisk dimension. Det kræver kommunikation at diskutere sig frem til konsensus, om det så kun gælder procedure og flertalsbeslutning. Og det kræver etisk fantasi at samstemme de mange hensyn, som indgår i en beslutning.

Nogle beslutninger angår kun en familie eller en arbejdsplads. Andre gælder en hel kommune eller en nation. Og atter andre angår

alle mennesker. I et verdenssamfund må der udarbejdes økologiske og økonomiske regler, som alle kan acceptere, også de tavse parter i samtalen: naturen og de kommende generationer.

Blot at insistere på legalitet er ikke tilstrækkeligt. Skal en beslutning være legitim, må den være etisk. Den må kunne accepteres rationelt af alle – ikke *på trods af*, men *gennem* deres moralske forskelle. En sådan etik er ikke substantiel. Den har ikke automatisk svar på de problemer, som opstår i forholdet mellem mennesker. Den har ingen facitliste. Samtidig kan ingen part forbeholde sig en privilegeret adgang til moralsk sandhed. Derfor kan etikken ikke gå længere end til at udtale sig om den form, beslutningen må antage.

3.

Demokrati. Det formelle demokrati er skoleeksemplet på et skift fra substans til form. Når mange parter er uenige, er det et klassisk ideal at de skal diskutere sig frem til enighed. Er der ikke tid til det, eller ikke udsigt til det, fordi princippet om subjektiv frihed binder identitet til personlige nuancer, må der udarbejdes en omgangsform, som sikrer beslutningskraft på trods af uenighed. Og igen må denne omgangsform rationelt kunne accepteres af alle parter. De demokratiske spilleregler opfylder disse betingelser. De beskytter også mindretal, eftersom ethvert flertal kan risikere at komme i mindretal og derfor ikke kan ønske at gennemføre regler, som udhuler mindretallets rettigheder.

Det formelle demokrati er markedet overført til det politiske område. Det tillader hver person og gruppe at fastholde sit særlige standpunkt – sin meningsproduktion men pålægger dem samtidig en fælles form.

Også det formelle demokrati er blevet anfægtet af pluralismen, fordi intet partisystem længere kan repræsentere de mange og hurtigt skiftende livsformer. Decentralisering bliver en nødvendighed, fordi ingen central instans kan planlægge på andres vegne. Samtidig ligger der en politisk befrielse i de decentrale løsninger: ubehagelige problemer kan overlades til folk selv. Det ødelægger den folkelige sport, som hedder at brokke sig over magthavernes anonyme »de« og samtidig skyde alt ansvar over på dem.

4.

Menneskerettigheder. Også menneskerettigheder er formelle. De giver enhver ret til sin tro, men siger ikke noget om troens indhold, som er hver enkelts egen sag. De giver enhver ret til at få anerkendt sin integritet, så længe den ikke krænker andres ret.

Derfor siger menneskerettighederne ikke noget om »det gode liv«, eftersom der ikke findes et godt liv – i ental – men derimod mange livsformer. De siger kun noget om hvordan et menneskes eller en gruppes integritet kan krænkes, hvad enten krænkelsen er økonomisk, politisk eller kulturel.

Disse fire eksempler kan suppleres. Hvad jeg har villet vise er, at som følge af informationsoverskuddet er der opstået en pluralisme, som anstrenger klassiske ordensmagter. Det har ført til et skift fra indhold til form, fordi der kun kan opnås enighed omkring abstrakte og universelle former. Det fælles er det formelle. Og det formelle tillader forskelle. Uden konsensus omkring principper, fortolkninger og revision af fortolkninger er ingen postmoderne pluralisme mulig. Ellers vil synergien i de lokale udviklinger blive ikke blot uforudsigelig, men potentielt destruktiv, sådan som vi dagligt ser det både økologisk, økonomisk og politisk. Det er pluralismen, som har overbelastet den statslige styring, så den befrier sig ved at overgive sig til markedets anarki. Det er den samme pluralisme, som ud af sig selv må organisere en ny opfattelse af helhed. At tro at den kan være en spontan affære og ikke kræve statslige og overstatslige organer er naivt. At tro at hver enkelt part i samtalen spontant vil pålægge sig helhedens begrænsning er også naivt. Når postmodernismen derfor skal tænkes igennem, ender den med at genoplive alle de fjender, den har slået ihjel: staten, enigheden, fornuften og den store fortælling. Uden disse fælles temaer er der ingen løsning på det permanente problem, som består i at finde frem til en helhedens fornuft, som ikke rummer terror. Hvert individ og samfund opløses hvert eneste sekund i fortid. Det er de fælles temaer som gør, at de alligevel bevæger sig ind i fremtiden i usikker takt.